

**Herman
NOJBAHER**

Specijalni **zadatak**
BALKAN

SLUŽBE
NI LIST
SCGO

Nojbahevi memoari vrlo ubedljivo razbijaju crno-bele predstave o tragičnim događajima iz perioda Drugog svetskog rata, u prvom redu stereotipna znanja o složenim i komplikovanim procesima koji su se ticali odnosa Nemaca i četnika s jedne strane, i odnosa Zapada prema oba pokreta otpora u Jugoslaviji, s druge strane. Nojbahevo delo svakako će pomoći novoj generaciji srpskih istoričara da ovladavanjem znanja o prošlosti izgrade kritičko mišljenje, koje će uspostaviti novi identitet nauke, kako se ona više nikada ne bi doživljavala kao totalitarna propaganda koja služi određenoj ideološkoj matrici. Kritičnost u istoriografiji ne može se dosegnuti jednom zauvek, već se ona stalno iskušava i usavršava na novim pitanjima i problemima. Ne postoje "viši ciljevi" zbog kojih se ta kritičnost može ograničavati, posebno ne politički. Samo tako istoriografija će ostati nauka a ne ideologija.

Dr Kosta Nikolić

Naslov originala: Hermann Neubacher, *Sonderauftrag Südost 1940-1945*. Herman Nojbaher, *Specijalni zadatak Balkan* (u originalu *Specijalni zadatak Jugoistok 1940-1945*).

Izdavač: „Musterschmidt“, Göttingen („Mustersmit“, Getingen), drugo, popravljeno izdanje, 1957.

HERMAN NOJBAHER

SPECIJALNI
ZADATAK
BALKAN

BEOGRAD • 2004

SPECIJALNI ZADATAK BALKAN

Autor

HERMAN NOJBAHER

Priredio i preveo

Nikola ŽIVKOVIĆ

Recenzent

Dr Košta NIKOLIĆ

Za izdavača

Lazar RAĐENOVIĆ

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Zoran ŽIVKOVIĆ

Urednik izdanja

Danica SMILJANIĆ

Izdavač

Javno preduzeće Službeni list SCG
Beograd, Jovana Ristića 1

*Ovu knjigu sećanja povećujem mojoj ženi Karli,
koja je uporno čekala i nepokolebljivo verovala u
moj povratak, čak i onda kada su joj javili da sam
verovatno poginuo.*

PREDGOVOR

HERMAN NOJBAHER O DRUGOM SVETSKOM RATU U JUGOSLAVIJI

Herman Nojbaher je rođen 24. juna 1893. u mestu Vels, u Gornjoj Austriji. Umro je 1. jula 1960. u Beču. Između ova dva datuma smešten je buran život ekonomskog eksperta i političara. Član Nacističke stranke (NSDAP) postao je 1933. Za gradonačelnika Beča izabran je odmah posle Anšlusa, 13. marta 1938. Od januara 1940. godine bio je nemački poslanik u Bukureštu sa zadatkom da obezbedi nesmetani transport rumunske nafte do Nemačke. Godinu dana kasnije sklopio je tajni sporazum sa bugarskim vlastima koji se odnosio na snabdevanje hranom nemačkih armija pod komandom generala Lista. Od oktobra 1942. godine bio je specijalni izaslanik Trećeg rajha za privredna i finansijska pitanja u Grčkoj.

Nojbaher je za srpsku istoriju postao veoma bitan krajem leta i početkom jeseni 1943. godine, kada je po ličnom nalogu Adolfa Hitlera postao specijalni opunomoćenik Ministarstva inostranih poslova Trećeg rajha za Jugoistočnu Evropu, sa sedištem u Beogradu. U dornen njegovog rada spadala su spoljnopolitička pitanja u vezi sa Srbijom, Crnom Gorom, Albanijom i Grčkom. Osim ove dužnosti dobio je i zadatak da, nakon kapitulacije Italije, podrži stvaranje nezavisne Albanije.

Od decembra 1944. godine vodio je Službu Ministarstva spoljnih poslova za ove zemlje, ali sa sedištem u Beču. Neposredno pre ulaska Crvene armije u ovaj grad povukao se u Kicbil. Odatle je trebalo da brine za emigrante iz balkanskih zemalja. Od vlade admirala Denica primio je poslednje zaduženje - spoljnopolitički savetnik general-feldmaršala Keserlinga u vezi s pitanjem kapitulacije armije kojom je on komandovao. Ta kapitulacija usledila je 6. maja 1945. dva dana pre opšte kapitulacije.

Zatim su ga 12. maja 1945. vojne vlasti SAD pozvale na razgovor i internirale u američki logor u gradu Kufstajnu. Od marta do aprila 1946. svedočio je na Nirnberškom procesu, a 29. juna 1946. američke vlasti poslale su ga u Beograd, kao svedoka na procesu generalu Dragoljubu Mihailoviću, koji je upravo bio u toku! To je, naravno, bio samo dobar izgovor da bude izručen novim jugoslovenskim vlastima. Odmah po dolasku u Beograd saslušan je u vezi s generalom Mihailovićem, u Odeljenju za ratne zločince. Već u 10 sati uveče završio je u Centralnom zatvoru. Sredinom jula rečeno mu je da će se veoma brzo vratiti kući. Narednih šest i po godina provešće u zatvoru u Sremskoj Mitrovici, a tek 16. maja 1951. Beogradski vojni sud potvrdio je presudu na 20 godina prisilnog rada. Kao osnova njegove krivice navedeno je da je, kao privrednik i diplomata ojačao ratni potencijal Trećeg rajha i da je pomagao nemačku armiju u borbi protiv NOVJ. U optužnici je, između ostalog, stajalo: *„Nojbaher je bio specijalni izaslanik ministarstva spoljnih poslova fašističke Nemačke. Kao specijalni opunomoćenik Hitlera, najvećeg ratnog zločinca u istoriji, Nojbaher se složio sa svim planovima pomenutog zločinca u odnosu na porobljavanje Jugoslavije i na uništavanje i iskorenjivanje njenih naroda. Nojbaher je te planove i ostvario“.*

Osloboden je zbog bolesti i 21. novembra 1952. vratio se u Austriju. Zatim je radio kao građevinski preduzetnik u Salzburgu, a od 1954. do 1956. godine radio je u Etiopiji u službi cara Haile Selasija kao savetnik pri stvaranju moderne državne uprave.

Imao je funkciju savetnika i komesara u gradskoj upravi Adis Abebe a ironija istorije dovela gaje u kontakt sa onima koji su ga držali zatvorenog u Jugoslaviji: *„Bilo je to 14. decembra 1955. u Adis Abebi. Raskošan prijem u sali carske palate. Prisutni su: prinčevi, najviši dostojanstvenici Etiopije, ambasadori stranih zemalja, visoki strani savetnici, mnogi nose bogate medalje i sjajne uniforme, elegancija na najvišem nivou etiopskih i evropskih dama, bogato ukrašeni lusteri. Jedino nedostaju predstavnici crkve. Vode se tihi, intimni razgovori. Odjednom je nastao tajac. Najviši dostojanstvenici krenuli su u svečanu salu kroz špalir etiopskih i inostranih predstavnika. Pro-lazeći, ljudi iz špalira duboko se klanjaju etiopskom caru i njegovom gostu, u čiju čast je i priređen ovaj veličanstveni prijem. Kad sam gostu bolje pogledao lice, zapljusnuo me je odjednom talas sećanja. Taj gost je bio maršal Jugoslavije Tito. Poslednji put sam ga video pred mostom koji vodi iz Zemuna u Beograd. To je bilo 2. jula 1942, kada sam krenuo na svoje dugo zatočeništvo. Pobjednik je nosio raskošnu uniformu i prošao pored mene, poraženog u ratu čija odeća je nosila jasne tragove američke internacije u kojoj sam proveo preko godinu dana. Ovog puta je moja odeća odgovarala svečanom trenutku i bila je besprekorna. Čudni susreti! Najveći pesnik jeste život sam, a život počinje - sutra“.*

Nojbaheer je memoare napisao „tokom kišovityh letnjih meseci" 1953. godine, u svom rodnom kraju Gmundenu, kao i u Insbruku. Prvi put ih je objavio 1956. godine. Motive za njihovo pisanje obrazložio je sledećim recima: „*Bio je to dug i težak put. Sto sam ga tako dobro premostio i savladao zahvaljujem svojoj spremnosti da preuzmem dobrovoljno na sebe teret odgovornosti za veliko zlo. Zbog toga nisam nepotrebno patio i krvario. Danas vidim još veću dobit iz tog lutanja kroz dolinu potiskivanja i muka. Nikog ne mrzim. Život uvek počinje ujutro* ".

1.

Posle staljingradskog sloma i učestalih poraza nemačkih armija na Istočnom frontu, kada je postalo jasno da se rat pretvorio u rat koji Nemačka mora izgubiti, nacistička doktrina o vladajućoj rasi doživljava evoluciju. Koncept *novog poretka* menja svoje značenje: on više ne može da donese *raj* na zemlji, već mora da se primeni kako bi Nemačkoj olakšao muke koje ima u neposrednoj sadašnjosti i sada služi za predviđanje komunističkih *užasa* koji će doći.¹ Propaganda je pokušala da snažnijim naglašavanjem *evropske misije* u borbi protiv boljševizma, promeni raspoloženje naroda na okupiranim teritorijama.

Karakteristično za ovu poststaljingradsku fazu jeste to da se ona oslanjala na stavove Hitlerove proklamacije od 30. januara 1943. o značaju nacionalsocijalističke borbe za Nemačku i celu Evropu. Tako je Jozef Gebels 15. februara iste godine doneo uputstva za dalje vođenje propagande, u kojima je posebno skretao pažnju na značaj pridobijanja za „opštu evropsku borbu protiv boljševizma i stvar nove Evrope" upravo onih naroda prema kojima je, i propagandno i stvarno, do tada postupano kao sa nižim bićima. Gebels je zahtevao da se iz propagandnog arsenala izbací predstava o budućem *novom poretku*, na osnovu koje bi „*pripadnici stranih naroda mogli da steknu utisak kao da nemačko vodstvo ima nameru da ih dovede u odnos trajne podjarmljenosti*"? Tako je propaganda poručivala srpskom narodu da je cela Evropa ujedinjena „na život i smrt u borbi protiv boljševizma" i da on treba da se obračuna sa „komunističkim izrodima", a Srbima će tada biti omogućeno prilaženje novoj evropskoj zajednici koja će doneti „*pozitivno stvaranje, sreću i blagostanje, pravo svakog pojedinca na rad i pravednu nagradu* ".³

Dvogodišnjica napada na Sovjetski Savez obeležena je kao „evropski nacionalni praznik". Nemačka je tada povela rat za oslobođenje malih naroda

¹ Kalvokorezi, Gaj Vint, *Totalni rat*, Beograd, 1987, strana 181.

² Ristović, Milan, *Nemački novi poredak i jugoistočna Evropa 1940-1945*, Beograd, 1991, strana 65.

³ Plakat: *Evropski nacionalni praznik*. Arhiv Srbije, *Zbirka plakata*, Inv. broj 100.

kako bi „osigurala njihovu nacionalnu egzistenciju i nacionalnu kulturu“. Zbog toga je 22. juni 1941. postao „najkrupniji datum u najnovijoj istoriji Evrope 20. veka, u istoriji svakog evropskog naroda, pa i srpskog naroda“. Zato je početak rata protiv Sovjetskog Saveza trebalo slaviti kao „*praznik zahvalnosti Nemačkoj kao prvoborcu nove Evrope.*“⁴

Popravljanju slike o pravoj sadržini *novog poretka*, trebalo je da doprinese niz promena na Jugoistoku pa je predlagano da Srbija i Grčka dobiju državnu nezavisnost, pre svega, zbog kapitulacije Italije i moguće invazije na Balkan. Naravno, osnova za novo političko okupljanje i dalje bi bila vodeća uloga Nemačke u borbi protiv plutokratije i boljševizma.⁵ S ciljem razrade ovog novog pristupa, za specijalnog opunomoćenika Ministarstva inostranih poslova za Jugoistok, naimenovan je 24. avgusta 1943. Herman Nojbahter. Njegov osnovni zadatak bio je da okupi sve raznorodne i međusobno suprotstavljene vojne i političke antikomunističke snage, radi formiranja snažnog fronta pod nemačkom komandom.⁶

Nova nemačka politika na Jugoistoku, dodatno je upotpunjena narednjima Vrhovne komande Vermahta i Komande Jugoistoka. Ona nije bila tek trenutno prestrojavanje. Još od sredine 1942. godine mnogi nemački generali verovali su u to da se Balkan ne može pacifikovati samo vojnopolicijskim merama. Trebalo je primeniti politička sredstva i podržati nacionalizme balkanskih naroda na antikomunističkoj osnovi.⁷ Sam Nojbahter je o ciljevima svoje misije napisao: „*Srbija je bila jedna od najslabijih tačaka balkanskog komunizma. Usled pretežno agrarnog karaktera ove zemlje (preko 80% seoskog stanovništva) komunizam je bio ograničen na usku industrijsku oblast i na Beograd, gde je Univerzitet bio glavno uporište Komunističke partije. Ja sam u srpskom seljaštvu video jednu od najjačih pozicija protiv boljševiziranja Balkana i kao osnovu za svoje buduće političke planove uzeo sam to da treba učiniti kraj dotadašnjoj nemačkoj politici sprovođenjem osвете nad Srbijom. Valjalo je uvažiti da Srbi imaju ključni položaj na Balkanu i da se zbog toga mora izvršiti dalekosežna revizija nemačke politike u jugoistočnom prostoru*“⁸

Nemački diplomata smatrao je da je, pre svega, trebalo podići ugled Milana Nedića, kako bi se srpski nacionalisti odvojili od Mihailovića, pa je

⁴ Isto.

⁵ Ristović, M-, *Nemački novi poredak*, strana 67.

⁶ Kada je Nojbahter preuzimao dužnost. Hitler mu je rekao: „*Kad sprovedite ovaj zadatak, settite se da ste vi Austrijanac! Sto se više bavim politikom bečkih careva, to im se sve više divim. Habzburgovci su imali potpuno pravo kada su sprovodili svoju politiku dinastijskog prava i sile. Samo su tako mogli da izadu na kraj sa nemačkim vojvodama i knezovima*“.

⁷ Tomašević, Jozo, *Četnici u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1979, strana 285.

⁸ Neubacher, Hermann, *Sonder Auftrag Sudost 1940-1945*. Gotingen-Berlin-Frankfurt, 1956, strana 136.

prvi Nojbaherov potez bilo organizovanje posete predsednika srpske vlade Berlinu, septembra 1943. godine. O tome je napisao: „Nedić je krenuo u posetu na koju je čekao još od 1941. godine, pun velikih nada u reviziju nemačke politike prema Srbiji. U ovim se nadama razočarao. Kibentrop je pozvao mene i Benderà da prisustvujemo njegovom razgovoru sa Nedićem, tek onda kada su razgovori dospeli na siepi kolosek. Nedić je na hrabar i dostojanstven način pokušao da govori o nepravdi koja je učinjena Srbima. Postavio je čitav niz zahteva da se ove nepravde isprave, kako bi se poboljšao položaj Srba, a time da se ojača njegov položaj kao predsednika vlade. Nedićeve žalbe Ribentrop nije primio previše prijateljski i sa simpatijama. Nedić je osećao da ga Nemci zloupotrebljavaju. Kada je tražio reviziju privremenih granica Srbije - čisto srpski srezovi pripali su, povremeno čak povređujući prirodne granice Hrvatskoj, a junačko groblje Srba, istorijsko poprište Kosovske bitke, pripalo je novoj Velikoj Albaniji - reakcija Ribentropa bila je žustra i on se razbesneo: 'Ni Francuska u ovom trenutku neće uspeti u zahtevu za reviziju privremenih granica! Zato se o takvom srpskom zahtevu za vreme rata ne može diskutovati'. Duboko uvređen, Nedić je posle toga odbio da potpiše tekst predloženog kominieka. Nije više bilo moguće da se razgovor nastavi. Neuspeh ovog susreta bio je potpun, kako sa političkog gledišta, tako i sa ljudskog aspekta”

Nojbahe je zamolio Ribentropa za razgovor. Rekao mu je da je ovakav ishod razgovora za Srbiju potpuno neprihvatljiv i tražio je da Nedića odmah primi Hitler, kako bi ova poseta imala bilo kakav pozitivan efekt. Tako se i desilo. I sam Nedić je prijem kod Hitlera video kao uspeh, jer je time njegov poljuljani prestiž donekle popravljen. Voda Rajha pružio je predsedniku srpske vlade opšta uveravanja koja ga, pak, ničim nisu obvezivala, a imala su cilj da daju podršku „teškoj misiji srpskog predsednika vlade”. Konkretno nemačke koncesije bile su sasvim neznatne. Nedić je dobio samo pravo da osnuje „državnu stražu” (žandarmeriju).

Za Ribentropa je, međutim, Balkan predstavljao „pusti konglomerat zavera, banditizma i korupcije”. Nojbaheova ovlašćenja precizirana su u Hitlerovoj direktivi od 29. oktobra 1943. koja je nosila naziv *Jedinstveno vođenje borbe protiv komunista na Jugoistoku*. U ovoj direktivi je ocenjeno da „komunistička opasnost” zahteva jedinstvenu protivakciju: političko or-

⁹ Isto, str. 140-141.

Nedićevu posetu Berlinu, Centralni nacionalni komitet Ravnogorskog pokreta prokomentarisao je sledećim recima: „Nedić je bio kod Hitlera. Hitler Nediću i Nedić Hitleru dali su velika obećanja, ali su pravili račun bez krčmara. Ne treba nam nikakva nezavisnost iz švapskih ruku. Setimo se da su nam pre rata garantovali granice Jugoslavije, pa su nas napali srannom izdajom. Pavelić i Nedić obećavaju mnogo, ali neće postići ništa”. (AVII, ČA, 14-3-46)

ganizovanje nacionalnih antikomunističkih snaga. Nojbaheer je ovlašćen da „odobri ili odbije pregovore sa vodama ovih bandi”.¹⁰

Nojbaheer, međutim, nije odustajao. Isticao je to kako su Srbi kao naj-snažniji narod i najjače tkivo na Balkanu najgore prošli, da su njihove teritorije „rasepkane i unakažene”, a da su u Srbiji komunisti imali najslabije pozicije i najmanje pristalica. Zato je ministru spoljnih poslova Rajha izložio sledeći plan: 1) stvaranje srpske federacije - Srbija, Crna Gora i Sandžak; 2) predsednik federacije bio bi Milan Nedić; 3) takva država bila bi privredna i valutama Celina, a oblasti bi bile autonomne; 4) federalna vlada imala bi upravnii aparat, žandarmeriju i dobrovoljačke vojne odrede; 5) ponovo bi se otvorio Univerzitet u Beogradu i prestala bi kontrola nad kulturnim institucijama. Nojbaheer je predložio i da se oslobode patrijarh Srpske pravoslavne crkve Gavriilo Dožić i episkop Nikolaj Velimirović. U kasnijoj fazi, trebalo je da se spreči progon Srba u NDH i izvrši revizija granica.¹¹

Istovremeno je, u dogovoru sa Milanom Nedićem, zatražio da se oslobode patrijarh Gavriilo i episkop Nikolaj Velimirović: „*Ja sam se nadao da će od ove moje nove politike Nemačka imati koristi, a to znači da bi se srpski etnički prostor umirio, odnosno, da bi na toj teritoriji gotovo u potpunosti prestale aktivnosti neregularnih vojnih snaga. Takođe sam sa ovom novom politikom očekivao da ću iz Crne Gore moći da istisnem Titove partizane i to uglavnom uz pomoć nacionalističkih, četničkih jedinica i tako bih mogao da stvorim antikomunistički blok koji bi se sastojao od Velikosrpske federacije i Albanije. Time bih mogao da izolujem komuniste koji deluju u NDH i Grčkoj i prekinem njihovu povezanost. Na ovaj način razbio bih strategiju balkanskih partizana koji su planirali da povezu ceo prostor, od Slovenije do Peloponeza*”.¹²

Nojbaheerova ovlašćenja sudarala su se, međutim, sa konkretnom situacijom u Srbiji. On nije imao uticaja na formiranje nove ekonomske politike koja bi smanjila eksploataciju srpske privrede, a pregovori sa „bandama” bili su pod kontrolom Komande Jugoistoka. Sve Nojbaheerove predloge o proširenju Nedićevih ovlašćenja, Hitler je konačno odbacio decembra 1943. godine: „*Mi nikad ne smemo da dopustimo da na Balkanu jedan narod postane suviše moćan, narod koji ima osećaj političke misije i istorijske uloge. Upravo Srbi su taj narod. Oni su dokazali da imaju veliku državotvornu snagu, a i velike, ambiciozne ciljeve koji čak idu do Egejskog mora. Imam ozbiljne primedbe na to da takav narod u njihovim nastojanjima i ambicijama ja još posebno ohrabrim i podržim*”.¹³

¹⁰ Tomašević, J., *Četnici, u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1977, strana 286.

¹¹ Neubacher, H., *Sonder Auftrag Sudost 1940-1945*, Gotingen-Berlin-Frankfurt, strana 164.

¹² *Isto*, strana 166.

¹³ *Isto*, str. 169-170.

Poseban deo Nojbaherovih aktivnosti u Srbiji bio je posvećen ukidanju mera odmazde prema civilnom stanovništvu. Uspeo je samo da ublaži politiku represalija. Ukinuo je surovu formulu 100:1 i 50:1 - broj streljanih za odmazdu nije više bio preciziran. Tako su masovna streljanja talaca posle decembra 1943. godine postala retkost: „*Načelo kolektivne odgovornosti nije ni nemački izum, niti je bio nemački monopol u ratnoj praksi. Svaka zaraćena sila uvek će biti stavljena pred zadatak da na okupiranom području zaštiti sigurnost svojih oružanih snaga od atentata, prepada, sabotaža i gerilskih bandi. Ali, i najstrože kaznene mere za učinjena dela i njihove saučesnike u zabranjenim zonama, lakše se mogu opravdati negoli ubijanje nekog ko u njima nije učestvovao. Sa general-feldmaršalom Fon Vajksom lako sam se sporazumeo da je dotadašnji sistem represalija neodrživ i da se iz nove naredbe Grupe armija moraju izostaviti dve najopasnije odredbe: tzv. kvota odmazde i obavezni karakter mere odmazde. Obe ove mere, koje nisu ostavljale nikakvu slobodu inicijative odgovornog vojnog organa, izostavljene su u naredbi o odmazdama koju mi je 23. decembra 1943. pokazao načelnik Štaba grupe armija F*“.¹⁴

Reč je o naredbi generala Felbera od 22. decembra 1943. koja je znatno umanjila drastičnost mera odmazde. Izbačena je kvota za streljanje: „*Kvota za odmazdu nisu određene; do sada o tome izdate naredbe povući*“.
Odmazde su se primenjivale ako počinio atentata, sabotaža ili diverzija ne budu uhvaćeni u roku od 48 časova, a „gubitke koji su nastali u borbi u osnovi ne svetiti“. Cilj ove naredbe bio je da se sačuva poverenje u pravičnost okupacione sile i da se odmazde ne primenjuju prema mirnom stanovništvu: „*Takva forma sprovođenja mera odmazde zabranjuje je*“.¹⁵ To je sve što je Herman Nojbaher uspeo da sprovede u svojoj misiji u Srbiji. Za mnoge Srbe i to je bilo više nego dovoljno.

2.

Novi kurs Hermana Nojbahera i još više najava povlačenja britanskih misija iz Srbije, što je više nego direktno ukazivalo na to da je Velika Britanija otpisala srpske rojaliste, naveli su pojedine komandante JVUO da počnu, nezavisno od Mihailovića, sa vođenjem sopstvene *diplomacije*, kako bi se pred konačni rasplet ostvarila što bolja pozicija. U pitanju su bili predlozi o sklapanju sporazuma o nenapadanju, upućivani nemačkom zapovedniku u Srbiji. Formalna osnova za to bila je direktiva feldmaršala Maksimilijana fon Vajksa, komandanta Jugoistoka, od 21. novembra 1943. Direktiva je

¹⁴ too, str. 146-147.

¹⁵ Glišić, Venceslav, *Teror i zločini nacističke Nemačke u okupiranoj Srbiji 1941-1944*, Beograd, 1970, str. 256-257.

odredila principe za takve ugovore. Osnovni uslov bio je to da JVUO obustavi sve borbene i sabotažne operacije protiv nemačkih snaga, njihovih saveznika i srpskih snaga koje saraduju sa njima, kao i protiv jedinica muslimanske milicije.¹⁶ U slučaju zajedničkih akcija protiv komunista, odredi JVUO bili bi pod nemačkom komandom; tražio se i prekid veza sa zemljama koje su u ratu sa Nemačkom, kao i izručenje britanskih oficira za vezu u Srbiji, što se neće dogoditi ni u jednom slučaju.

Komandant Jugoistoka ocenjivao je daje Mihailovićev pokret u krizi zbog nadolazeće komunističke opasnosti kojoj nije mogao da se adekvatno suprotstavi usled nedostatka naoružanja. Zato su pojedini Mihailovićevi ljudi tražili vezu sa nemačkim komandama. Vajks je upozoravao na to da nemački cilj u tim kontaktima mora u prvom redu da bude da se Mihailović odvrati od borbi protiv nemačkih trupa. Zaključio je da su nacionalne snage u opadanju u celoj Jugoslaviji, a komunistički pokret u usponu. Nemačkim oficirima u Srbiji posebno je skrenuta pažnja na to da je postojeća zabrana saradnje sa pojedinim četničkim grupama donesena zbog „jasne odluke vrhovnog četničkog vođe Draže Mihailovića da nastavi borbu protiv Nemačke i njenih saveznika, odluke od koje on nije do sada odustao“. Nemački komandanti su upozoreni i da se lojalno ponašanje nekih četničkih jedinica ne može generalizovati „jer i danas još četničke bande vrše neke napade i akte sabotaže“. Zabranjeno je i samostalno vođenje pregovora.¹⁷

U pitanju je bila očigledna taktička nagodba uslovljena daljim uslozljavanjem vojne situacije na Balkanu. Reč je bila, uostalom, o pregovorima o primirju: prvi stav svakog ugovora glasio je da se dotadašnja neprijateljstva obustavljaju. Očigledno je i da general Mihailović nije bio upoznat sa tim pregovorima, naravno, ne zbog toga, kako piše J. Tomašević, jer su nemačke vlasti „želele da sačuvaju njegov ugled u narodu“,¹⁸ što je tvrdnja besmislena sama po sebi, već zbog toga jer bi on takve pregovore zabranio. To se jasno vidi iz naredbe od 16. novembra 1943. da se ne uspostavljaju kontakti sa pojedinim nemačkim komandantima i da se odbije svaka njihova eventualna ponuda u tom smislu: „Kome se dosadi, neka ih najuri tamo gde treba. Kome je zgodnije, neka ih 'forta' daje nadu, ali do sastanka ne sme doći. Ovo držati u tajnosti“.¹⁹

Daje to bio ograničen savez u kome će JVUO biti gubitnik, ukazuje i sam Nojbaher: „Razume se da smo morali računati sa time da bi četnici svoje oružje u kasnijoj fazi mogli okrenuti protiv nas. Stoga je sa nemačke

¹⁶ Tomašević, J., *Četnici...* strana 288.

¹⁷ *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda i narodnosti Jugoslavije*, Beograd, 1983, *NOR-a*, XIV-3, str. 931-932.

¹⁸ Tomašević, J., *Četnici...*, strana 289.

¹⁹ Arhiv Vojno-istorijskog instituta. *Četnička arhiva* (dalje. AVII, ČA) 22-2-8.

strane pomoć u naoružanju (uglavnom municija i sanitetski materijal) davana veoma obazrivo, u onim razmerama koje su bile potrebne za ograničene lokalne zajedničke poduhvate. Nemački glavni stan, a naročito Hitler i njegova Vrhovna komanda oružanih snaga, gledali su na to sa neraspoloženjem i nepoverenjem".

O Mihailovićevoj držanju Nojbaher piše: „On je ostao protivnik okupatora i jednim radiogramom osudio je svoje potčinjene koji su se upuštali u pregovore, žigošući ih kao izdajnike. Ali, ja nisam sumnjao u to da se nadao da će pomoću tih 'izdajnika' biti u mogućnosti da nemačkim oružanim snagama izvuče što više oružja. Nije bilo teško razumeti politiku D. Mihailovića. On je sa sigurnošću računao na to da Nemačka mora izgubiti ovaj rat. Napušten od saveznika, pokušao je da od svog neprijatelja broj dva, u čije je skoro povlačenje bio siguran, izvuče što više vojne opreme i da svoje odnose podesi tako da bi, kad počne naše povlačenje, bez borbe mogao zauzeti nemačke ključne pozicije. On se pripremao za konačnu borbu sa Titom koju je trebalo voditi na život i smrt za budućnost Jugoslavije".²⁰

Od sredine novembra pa do kraja decembra 1943. godine, zaključena su četiri kratkoročna ugovora između odreda JVUO u Srbiji i Nemaca. Prvi sporazum sklopio je major Vojislav Lukačević: zaključen je 13. a potpisan 19. novembra sa opunomoćenicima Više komande Jugoistoka. Sporazum je uspostavljeno primirje na teritoriji: Bajina Bašta - Drina - Tara - Bijelo Polje - Rožaj - Kosovska Mitrovica - Ibar - Kraljevo - Čačak - Užice. Svrha primirja bila je „zajednička borba protiv komunista". Lukačević se obavezao da „nijedan pripadnik njemu potčinjenih jedinica neće delovati na strani sila koje su u ratu sa Nemačkom". Osim toga, komandant Starog Rasa nije smeo da napada ni muslimane „uz obavezu nemačke strane da sprečava muslimanske postupke protiv srpskog stanovništva".

Drugi sporazum sklopili su 27. novembra pukovnik Jevrem Simić i Nikola Kalabić. I ovaj sporazum je definisao obustavu neprijateljstava na teritoriji: Umka - Vračar - Grocka i u Podunavskom, Kosmajskom, Mladenačkom, Lepeničkom, Kragujevačkom, Gružanskom, Kačerskom, Oplenačkom, Arandelovačkom i Kolubarskom srezu: „Četnici se obavezuju da ne vrše sudsku vlast samovoljno prema Nemcima i pripadnicima nemačke narodne grupe". Treći sporazum sklopio je samoinicijativno kapetan Mihailo Čačić, komandant Ravaničke brigade JVUO, 14. decembra 1943. u oblasti Paraćin - Čuprija - Despotovac. Trebalo je obustaviti sve borbe i sabotaže protiv „nemačke vojske, njenih saveznika i domaćih jedinica koje se sa ovima bore". Kapetan Čačić se obavezao da neće napadati rudnike i mostove na tom prostoru, a nemačka vojska će se „uzdržavati od akcija protiv četni-

²⁰ Neubacher. H., *Sonder Auftrag Sudost...*, str. 80-181.

čkih jedinica" i neće hapsiti pristalice Pokreta, kao i da neće vršiti njihova streljanja. Sporazum je bio ograničen do 15. januara 1944. Četvrti ugovor potpisao je potpukovnik Lj. Jovanović, komandant Timočkog korpusa, 25. decembra 1943. u Zaječaru: uspostavljeno je primirje u srezovima južno od Jabukovca, Negotina, Salaša. Bora, Zaječara, Boljevca, Andrijevca i Knjaževca: „Četnici se obavezuju da prestanu sa samovoljnim postupcima prema Nemačima i folksdojčerima". Jovanović je trebalo i da obustavi antinemačku propagandu i zatvori svoje obaveštajne kanale. Ugovor je važio do 31. januara 1944.²¹

Svaki od ovih ugovora imao je između 10 i 12, tačaka koje je trebalo da budu na snazi od pet do šest nedelja. Nemačka strana očekivala je da su ovi ugovori „radosno pozdravljeni u narodu, možda sa neizraženim željama da ovo teško vreme prođe bez odmazdi".²² Ugovori su, međutim, bili izraz nužde, a ne prijateljstva. Već 25. decembra Viša komanda Jugoistoka odbila je da produži važnost ugovora sa Kalabićem, konstatujući da njegovi četnici učestalo krše potpisane odredbe.²³ Ugovor je jedino produžio pukovnik J. Simić 17. januara 1944, uz znatno strože odredbe i detaljno preciziranje svih obaveza. Nemačka obaveza bila je pomaganje jedinica JVUO u borbi protiv partizana samo „ukoliko snage četnika DM nisu dovoljne"²⁴

Najveći protivnik ugovora sa četnicima bio je SS general Majsner.²⁵ On se protivio i Nojbahevoj politici popuštanja okupacionih lanaca. O tome Nojbahe piše: „Bio je iskreno uveren da moja politika mora dovesti do hrabrenja zločinačke delatnosti i da zato dovodi u opasnost našu sigurnost na srpskom okupacionom području. Početkom 1944. godine vodili smo tešku i ozbiljnu diskusiju. On nije doneo dugu listu nemilih događaja: pljačke, otmiče i krađe i objasnio je da su ti događaji direktna posledica moje nove politike. Ovo me je pogodilo i naljutilo. Zatražio sam od Majsnera da sa svojim

²¹ Zbornik NOR-a, XIV-3, str. 929-939.

²² Tomašević, J., Četnici... strana 294.

²³ Zbornik NOR-a, XIV-3, strana 941.

²⁴ Isto. strana 944.

²⁵ Viši general SS August fon Majsner, bio je naredbom Adolfa Hitlera od 22. januara 1942. postavljen na funkciju komandanta SS odreda i policije u Srbiji. U njegovu nadležnost spadale su: policija za obezbeđenje poretka (Ordungs polizei) i Služba bezbednosti (Sicherheits dienst), koja je rukovodila i srpskom specijalnom policijom. Majsner je imao dugo iskustvo policajca: bio je žandarmerijski oficiru Austro-Ugarskoj, republici Austriji posle 1918. i Trećem rajhu, posle 1938. godine. U Srbiju je stigao 4. februara 1942. sa četiri puka tzv. policije poretka. On se, obično, karakteriše kao srbofob najvišeg stepena, koji je na Srbe gledao kao na „nižu rasu". Dolaskom generala Majsnera, u okupacionom aparatu Srbije došle su do izražaja oštre suprotnosti u rukovodstvima pojedinih ustanova. Pod njegovom komandom našao se celokupni nemački represivni sistem. Tako se uspostavila dominacija policijsko-bezbedonosnog faktora u okupacionoj upravi. To je bilo moguće zbog porasta uticaja SS-a i policije i u samom Rajhu i nastojanja da SS odredi stave pod svoju kontrolu sve oblasti života.

policajcima pronađe krivce i pri tom sam mu skrenuo pažnju na to da je zadatak policije da pronađe prestupnike a ne da drži taoce".²⁶

Nojbaher je iskoristio svoje političke veze, pa je posle intervencije Hajnriha Himlera, januara 1944. godine, Majsner povučen sa dužnosti iz Srbije: „Majsner je kod Srba bio ozloglašen kao krvolok. Bio je bezobziran u tumačenju postojećih naredbi o odmazdama. Bio je čvrsto uveren da su jedino njegovi metodi ispravni na Balkanu i da jedino oni obećavaju uspeh u interesu naše sigurnosti”²¹

Reakcije na ugovore sa Nemcima bile su nepovoljne kod onog dela starešina JVUO koji je smatrao da to može samo da smeta, a ne donosi nikakve koristi. Tako je kapetan Milijan Jovanović, zastupnik komandanta Rudničkog korpusa, u izveštaju generalu Mihailoviću od 22. decembra 1943. naglašavao: „Zadnjih dana nastala je prava uzbuna u narodu povodom verzije da su se Simić i Kalabić sastajali sa Nemcima usred Topole i da su se dogovorili o saradnji i nenapadanju. Povodom ovoga, izdata su i službena naređenja zvaničnim vlastima. Ovo nije imalo baš nikakve potrebe jer mi smo sami proterali komuniste i nije nam bila potrebna ničija saradnja, niti tolerisanje”²⁸

Slično je razmišljao i kapetan Predrag Raković 31. decembra 1943: „I mada je naređeno svim komandantima brigada da se ne smeju sastajati niti održavati veze sa okupatorom ili njihovim slugama, pristalicama Nedića, Ljotića ili drugim, ipak jedan komandant brigade i jedan komandant bataljona su samovoljno, bez ičijeg odobrenja, prekršili naredbu načelnika štaba Vrhovne komande i imali sastanak sa Nemcima, a da prethodno nisu zatražili odobrenje za to. Čak je i komandant brigade propustio da o tome podnese izveštaj”. Raković je naredio da više niko ne sme da se sastaje „sa okupatorom i njegovim slugama. Svaki pokušaj, nameru ili želju za kont-

²⁶ Neubacher. H., *Sonder Auftrag Sudost*, strana 151.

²⁷ Isto, strana 152.

O ovim događajima, jedan nemački oficir iz Komande Jugoistoka rekao je na Nirnberškom procesu sledeće: „Zelja četničkih vođa da stupe u pregovore sa nemačkim komandantima nije počivala na nekoj osobitoj ljubavi, nego ih je na to prisiljavala situacija jer su se istovremeno nalazili u borbi protiv komunista i da se ne bi morali boriti na dve strane, često su pokušavali da sa nemačkom vojskom dođu bar u položaj 'puška k nozi'. Da se takvoj spremnosti za pregovore nije moglo pokloniti veliko poverenje, to stoji, jer se moralo očekivati da će u momentu kada treći neprijatelj ode na neko drugo područje, četnici odmah koristiti priliku da iz zasede udare nemačkog vojnika u leđa. Drugi otežavajući momenat tih četničkih pregovora ležao je u tome što pojedine starešine bandi nisu bile opunomoćene bar od Mihailovića da stupe u pregovore sa nemačkom vojskom. Mihailović je izdavao svojim nižim starešinama veoma dvosmislene direktive, što se moglo videti iz njegovih radiograma koje je hvatala nemačka obaveštajana služba. Teško je dati sud o tome da Uje Mihailović stvarno ozbiljno mislio kada je u pojedinim slučajevima dao odobrenje za pregovore. Kao opšti utisak može se reći da svi ti pregovori sa četnicima nikako nisu bili garancija za nemačku vojsku, jer se današnji pregovarački partner već posle nekoliko nedelja ponovo pojavljivao kao ogorčeni neprijatelj”. (AVII, Nemačka arhiva, 41F-1-21).

²⁸ AVII, ČA, 74-4-34.

ktom sa nama, dostaviti najbržim putem, sa opisom kako je do toga došlo i šta se želi od strane okupatora. Ovim se zabranjuje i održavanje sastanaka sa predstavnicima današnje vlasti: sreskim načelnicima i drugim ličnostima u službi Nedića i Ljotića ".²⁹

I u drugim krajevima Srbije bilo je samoinicijativnog kontakta sa Nemcima. Okružno načelstvo Užica javilo je prvog dana 1944. godine da „pripadnici D.M. pokreta, koji su organizovani u borbi protiv partizana, održavaju i nadalje kontakt sa nemačkim trupama i vojnim vlastima, neposredno i preko komandanata SDS-a u Užicu ".³⁰ Slično je bilo i u Kraljevu. Tokom decembra glavne vođe oružanih D.M. odreda, koji su i dalje moćan faktor u političkom životu okruga, uspostavile su kontakt sa predstavnicima nemačkih vlasti i postigle sporazum o nenapadanju: „Oružani odredi D.M. su težak teret narodu i materijalno iscrpljuju sela. Zato je seljak očekivao da će sporazum doneti rasterećenje, da će D.M. odredi ući u sastav Srpske oružane sile i njihovo izdržavanje pasti na teret države"?³¹

I pored ovakvih tendencija, i dalje je bilo sukoba sa Nemcima. U noći između 22. i 23. decembra, jedan D.M. odred razoružao je nemačku patrolu na putu Kraljevo - Kragujevac, a 24. decembra zaustavljen je jedan automobil i opljačkan nemački sanitetski general: „Gestapo uzeo 50 talaca, pa je sve oduzeto vraćeno".³²

Tako se naličje sporazuma o primirju pokazalo veoma brzo. Sporadični napadi na nemačke jedinice i objekte i dalje su vršeni. Nemački komandanti procenjivali su da ti ugovori četnicima služe za jačanje organizacije i slobodnije infiltriranje u administraciju srpske vlade. Viša komanda Jugoslova 7. januara 1944. dala je N. Kalabiću rok do 10. januara za produženje ugovora pod novim uslovima „inače počinje ratno stanje".³³ Komandant Oplenačke grupe brigada upozoravao je svoje vojnike da Nemci pripremaju potere: „Biti vrlo obazriv, sukobe sa Nemcima po svaku cenu izbegavati u oblastima koje su naše. U drugim selima se tući do mile volje. Nemamo računa da pred svršetak nemačke katastrofe bacamo naše ljude u provaliju",³⁴

Na teritoriji Mlavskog korpusa 8. januara zabeležen je jedan primer herojstva: „Jedan motorizovani nemački odred naišao je u selo Mailovac u Stigu, gde su bili na lečenju naši teži ranjenici. Major Virt je ponudio lekarsku pomoć u bolnici. Naš teško ranjeni vitez, narednik Petrović, odgovorio je da će radije umreti svi ranjenici no da dočekaju da im Nemci pruže

²⁹ AVII ČA 25-2-37.

³⁰ AVII! Nedićeva arhiva, 25-1-18.

³¹ AVII, NDA, 25-1-33; Izveštaj okružnog načelnika iz Kraljeva od 2. januara 1944.

³² AVII, NDA, 25-1-27; Izveštaj okružnog načelnika iz Kraljeva od 3. januara 1944.

³³ AVII. Mikrofilm Vašington (NAW) R-311, S-188-189.

³⁴ AVII, ČA, 27-5-6.

*pomoć”?*⁵ Kod Crvene Reke blizu Bele Palanke, 17. januara napadnut je Štab Nišavskog korpusa: „Ovaj štab je izdržao dvostruki napad okupatora sa zemlje posle prelaska Nišave, kao i napad nemačkih aviona. Pored još 6 ranjenih, teško je ranjen u obe noge pešadijski potporučnik Egon Gee”⁶

Drugi nivo odnosa sa Nemcima, bila je kupovina oružja i municije od njih. Tako je general Mihailović 20. januara 1944. tražio da se organizuju „sposobne grupe za kupovinu oružja i municije od Nemaca. Oni koji su blizu rumunske i mađarske granice, isto tako da obrazuju grupe za kupovinu oružja. Pored toga, organizujte sposobne grupe za krađu oružja gde god se stigne, ali da se ne krade međusobno već od neprijatelja”,⁷

Krajem meseca, Mihailović je naređivao spremnost u slučaju kapitulacije Bugarske: „Preduzmite sve mere da njihovo oružje ne padne komunistima. Izdajte detaljna uputstva. Stupite u vezu sa Bugarima”.⁸ Početkom februara, oštro je ukorio komandanta jedne jedinice Čegarskog korpusa zbog razoružavanja Bugara: „Napravili ste veliku grešku. Dok mi gledamo da pridobijemo Bugare za nas, Vi ih napadate. Sada je naš glavni cilj da odvojimo Bugare od Nemaca”,⁹

Krajem januara 1944. godine, situacija oko ugovora bila je sve zamršenija. Nemačka generalna orijentacija bila je, manje-više, ista kao i u prethodnom periodu. Jedan elaborat Komande Jugoistoka od 27. januara ukazivao je na štetne posledice koje Vermaht može imati zbog bilo kakvog oblika saradnje sa D.M. četnicima, posebno na teritoriji NDH: „Na hrvatskim područjima se ova saradnja označava kao antihrvatska, a Srbi daju ovu borbu antihrvatski karakter jer u Hrvatima vide jedini destruktivnu snagu, nesposobnu za bilo kakav stvaralački rad. Saradnja četnika sa Nemcima na hrvatskim područjima, nailazi na živo odobravanje i u Beogradu. Čak se vrubuju i četnički dobrovoljci za borbu na hrvatskim područjima”.

Poseban interes za saradnju Nemaca i četnika pokazivala je srpska vlada „jer se od toga u velikoj meri očekuje da će Srbi biti pošteđeni i da će moći bolje da očuvaju mir i red na ovom području”. I pojedini oficiri Vermahta radili su u tom smislu, kao izvesni kapetan Šuster, koji je 20. januara 1944. narodu u Topoli govorio da Srbi moraju biti jedinstveni „kako bi održali potpuni red kad Nemci napuste Srbiju”.

Ovakve i slične pojave zabrinjavale su pisca ovog izveštaja jer su se tako samo ojačavali D.M. redovi: sve više naroda je pristupalo pokretu, što bi moglo da ima nesagledive posledice s obzirom na dugoročne planove generala Mihailovića u slučaju prodora anglo-američkih trupa: „U tom slučaju

⁵ Zbornik NOR-a, XIV-3, strana 241.

⁶ AVII, ČA, 99-4-2.

⁷ AVII, ČA, 81-1-24.

⁸ AVII, ČA, 100-1-1.

⁹ AVII, ČA, 100-1-2.

bi D. Mihailović mobilisao sve svoje snage kako bi uništio sve komunikacije i sva saobraćajna sredstva od važnosti za vođenje rata na srpskom području. D.M. ljudi su i dalje uvereni da Englezi nisu ustupili Balkan Sovjetima i da će uvući Tursku u rat da bi svoje bliskoistočne snage mogli da stave u dejstvo. D.M. pokret je sada u snažnom usponu. Krajnje je vreme da se ovakvom razvoju stvari stane na put. Ako već raspolažemo jednim Nedićem koji je za ispravnu saradnju sa Nemcima, onda se ne sme dozvoliti D.M. pokretu da vrši najsnažniji uticaj na srpski narod. D.M. pokret neće nikad biti za saradnju sa Nemcima već će, na osnovu naređenja iz Londona, uvek nastojati da izigra i obmanjuje Nemce. Iz tih razloga nije razumljivo zašto i koliko dugo će se trpeti ova opasna igra navodne saradnje sa D.M".⁴⁰

Ova analiza Komande Jugoistoka bila je uvod u raskid potpisanih ugovora sa pojedinim komandantima JVUO i preduzimanje novih ofanzivnih akcija. Već 29. januara Joakim fon Ribentrop šalje Nojbaheru telegram sledeće sadržine: „Jedino se mogu ćuteći trpeti privremeni aranžmani nižih vojnih komandi sa Dražom Mihailovićem s ciljem suzbijanja zajedničkog neprijatelja. On i njegovi ljudi ostaju i dalje, na kraju, naši neprijatelji. Zato je sada potrebno biti krajnje oprezan prema D. Mihailoviću i njegovim četnicima, a naročito se ne sme nijednog trenutka izgubiti iz vida da će pomoć koju mu mi sada direktno ili indirektno pružamo radi vođenja borbe protiv Tita, kasnije najverovatnije biti upotrebljena protiv nas".⁴¹

Već 1. februara, na sastanku na kome su bili general-feldmaršal Vajks, general Felber i Nojbaher zaključeno je da četnici ne poštuju ugovore i da ih više ne treba produžavati, već napasti neposlušne četničke vode. U skladu sa ovim naređenjem, 2. februara, u Štabu komandanta Srbije, generali Vajks i Fon Majsner donose odluku o akciji velikog stila, pod šifrovanim nazivom „Treibjagd" („Hajka"), protiv N. Kalabića, N. Nedića i, uopšte, protiv četnika između Kosmaja i Rudnika, u okolini Beograda, u Šumadiji, do Valjeva i Podrinja. Jedan od načina vođenja akcije bila je i propaganda kojom je četnike trebalo učiniti odgovornim za nemačke represalije. U ovom poduhvatu učestvovali su delovi 5. motorizovanog SS puka, jedan bataljon divizije „Brandenburg", Bugari i dobrovoljci. Akcija je završena 5. marta 1944. Jedinice JVUO pretrpele su znatne gubitke: 81 ubijen i 913 zarobljenih vojnika, uključujući i dosta oficira.⁴²

Početak februara napadnute su jedinice JVUO i kod Niša i Aleksinca: ubijeno je 19, a zarobljen 31 četnik.⁴³ Jedino je pukovnik Jevrem Simić pokušavao da održi svoj ugovor sa Nemcima na snazi, pa je zabranjivao

⁴⁰ AVII. Mikrofilm (NAW) T - 311, R - 286. snimci 185-187.

⁴¹ Kazimirović, Vasa, *NDH u svetlosti dokumenata*, Beograd, 1987, strana 169.

⁴² too, str. 302-303.

⁴³ Avakumović. Ivan, *Mihailović prema nemačkim dokumentima*, London, 1969, str. 143-145.

da se „pripadnici nemačke oružane sile napadaju i razoružavaju kako po naseljenim mestima, tako na pruzi i drumovima". Simić je naglašavao daje to neophodno kako bi se „nesmetano od okupatora mogli očistiti partizani". Zabranio je, takode, odlaske u gradove i „pijančenje po kafanama - za ovakve izgrede streljati krivce i pijanice".⁴⁴ Slično naređenje izdaje i Komanda 2. kragujevačke brigade: zabranjeni su bili napadi i razoružavanja nemačkih vojnika „da ne bi okupator preduzeo hapšenja i represalije prema našim ljudima po selima i varošima".⁴⁵

Uskoro su, međutim, izbila neprijateljstva. Od 12. februara ponovo su na udaru jedinice JVUO u Sumadiji. Krajskomandantura iz Kragujevca saopštila je da su prestali da važe sporazumi sa „pristicama D. Mihailovića Za borbu protiv komunista, jer se četnici nisu držali sporazuma, već su ga zloupotrebili. Krajskomandantura smatra pripadnike Draže Mihailovića kao komuniste i prema njima se ima oštrim merama istupiti". Sve institucije srpske vlade, kao i svi građani, morali su se strogo pridržavati ovog naređenja. Prečeno je smrtnom kaznom u slučaju pružanja bilo kakve pomoći odredima JVUO: „Građani moraju poštovati samo naredbe srpske i okupatorske vlasti, iste izvršavati tačno i na vreme, bez ikakvog izgovora i odlaganja, a nikako naredbe četnika Draže Mihailovića ili komunista".⁴⁶

Ozbiljan incident napravio je potporučnik Mihailo Matić, komandant 3. bataljona Druge požeške brigade. On je 13. februara u Jelendolu zaustavio voz u kome su se nalazili nemački vojnici: „Vršio je pretres voza, pretio dvojici Nemaca (nisu imali oružje) te se na taj način ofirao bez potrebe. Ispalio je više metaka, iako je najstrože zabranjeno trošenje municije bez stvarne potrebe".⁴⁷

Da je teško uhvatiti logiku ratnog meteža, govori i slučaj od 17. februara kod Grdelice, kada je sa lokalnom krajskomandanturom postignut sporazum o kupovini oružja: „Već je isporučeno 7 mitraljeza, 5 bacača i dosta municije. Dobro treba voditi računa o razgovoru sa (krajskomandantom) kao i o njegovoj bezbednosti, pošto dolazi bez ikakve pratnje i oslanja se na oficirsku reč".⁴⁸ Nešto slično uradio je i D. Keserović 16. februara, kada se obratio krajskomandantu Prokuplja, sa molbom da se stupi u vezu sa bugarskim snagama, kako one ne bi ometale akcije protiv partizana. Nemački komandant je tako i postupio.⁴⁹ Tako, međutim, nije bilo u Kačerskom srezu:

⁴⁴ AVII, ČA, 127-4-2.

⁴⁵ AVII, ČA, 15-4-33.

⁴⁶ Istorijski muzej Srbije, Zbirka plakala, Inv. broj 4539.

⁴⁷ AVII, ČA, 50-5-29.

⁴⁸ AVII, ČA, 103-2-6.

⁴⁹ AVII, NDA, 26A-1-17.

20. februara u selu Kalanjevci nemački odred od 150 vojnika opkolio je Štab Kačerske brigade: „Uspeo sam da se izvučem, ne primivši borbu”.⁵⁰

U Kačerskom srezu tada su se nalazile jače nemačke i dobrovoljačke snage kako bi izvršile prinudnu mobilizaciju mladića rođenih između 1919. i 1925. godine „koji bi se posle kraće obuke upotreбили za odbranu Nemačke od naših i savezničkih jedinica i zbog čega bi postali izdajnici svoga naroda, vere, Kralja i Otadžbine”, pa je M. Nedeljković tražio da se svi muškarci sklanjaju na sigurna mesta: „U njihove redove ne sme niko stupiti. Okupator Nemač i svi njegovi saradnici, žalosni Srbi-ljotičevci, pri izdisaju su. Pazite vi čestiti Srbi koji ste se dovoljno napatili za ovo vreme robovanja, pa ne činite nikakvu uslugu okupatoru. Vodite računa da sada ne pogrešite, jer ćete biti uvršćeni u red izdajnika”.⁵¹ Izbegavanje sukoba sa Nemcima preporučivala je i Komanda Mlavskog korpusa: „Da narod ne bi nastradao zbog naše prevremene akcije i da bi se sačuvala naše snage za odsudni čas. U slučaju da jedinica bude napadnuta iznenada, onda se bezuslovno mora borbom izvuci”.⁵²

Sredinom februara, general Felber naglašava da sporazumi sa četnicima nisu ispunili ono što se od njih očekivalo: „Novi sporazumi su zabranjeni”. I pukovnik Simić 17. februara obaveštava Nemce da raskida ugovor zbog napada SDK-a „koji je u dva maha naneo njegovim četnicima teške gubitke”.⁵³ Konačni ishod bila je naredba Fon Vajksa od 23. februara, kojom je zabranio svako dalje „zaključivanje sporazuma sa vodama potčinjenim Draži Mihailoviću. Na snazi ostaje samo sporazum sa Lukačevićem”.⁵⁴

Jedna nemačka lokalna komanda 24. februara upozorava na česte slučajeve da „četnici nastupajući u velikom broju, razoružavaju pojedine pripadnike nemačkih organizacija i pokušavaju da onesposobe teretna kola. Strpljenje krajskomandanture je iscrpljeno. Uбудuće, u svakom selu koje je najbliže mestu prepada, biće u slučaju svakog napada do 20 kuća do temelja spaljeno. Pogodeno stanovništvo ima da zahvali za ovo četnicima”.⁵⁵

Tako su se ugovori sa Nemcima pokazali kao nepotrebni, jer nisu doneli nikakvu efektivnu korist za JVUO, ali su naneli mnogo štete: bili su idealan materijal za komunističku propagandu o *slugama okupatora i kolaboraciji*. Gotovo nikakva pomoć u oružju nije dobijena, pa je predstojeća prolećna ofanziva snaga NOVJ iz Bosne dočekana bez većih organizacionih i vojničkih priprema, uz hroničan nedostatak osnovnog ratnog materijala. Ali, to je priča za neku drugu priliku.

⁵⁰ AVII, ČA, 74-6-34; Izveštaj potporučnika M. Nedeljkovića.

⁵¹ AVII, ČA, 74-6-33; Naređenje od 20. februara 1944.

⁵² AVII, ČA, 85-5-39; Naređenje od 24. februara 1944.

⁵³ Glišić, V., *Teror i zločini*, strana 217.

⁵⁴ Tomašević, J., *Četnici...*, str. 300-301.

⁵⁵ Narodna biblioteka, *Zbirka plakata*, Inv. broj 184/30.

I nemačka propaganda žestoko je napadala generala Mihailovića i njegove borce. Komandant JVUO označavan je kao „jevrejsko-boljševički sluga, agent Londona" i neprijatelj sopstvenog naroda. Tako je jednom Srbima poručeno: „Nemačka oružana sila povelja je krstaški pohod protiv boljševičke opasnosti sa istoka. Da nije Nemačka u poslednjem času ustala da otkloni tu smrtnu opasnost Evropu bi, a sa njom i Srbiju, odavno već preplavila jevrejsko-komunistička bujica. Srbine, želiš li da budeš uništen radi visokih ciljeva međunarodnog jevrejstva? Da se ne uzdaš, možda, u Dražu Mihailovića? Da nije možda on oslobodio Srbiju od komunista? Da je sreće i pameti, pa da je on poveo borbu protiv zakletih neprijatelja srpskog imena. Umesto toga, zabio je nož u leđa svom rođenom narodu".⁵⁶

Kada se Mihailović pozivao na *kosovski duh*, Nemci su odgovarali: „Kad se treba boriti i kosovski poginuti, kao što su to činili vaši preci, onda junak sa Ravne Gore ' napušta drugove i bojište kao Vuk Branković i beži. Može li se nazvati kosovskim herojem takav junak'? Ima li u njemu iole duha Miloša Obilića? Draža Mihailović, kao nesvesno oruđe u rukama neprijatelja Londona, ne igra ulogu junaka sa Kosova, već ulogu izdajnika koji su prouzrokovali teški poraz Srbije i Evrope. Sa kakvim pravom se on uopšte i naziva junakom, kad on junake i njihov duh, smisao njihove borbe i junaštva, kao plaćenik izdaje neprijatelju?"⁵⁷

Jednom je Ravna Gora upoređena sa Katinskom šumom i izvedena paralela da će srpske nacionaliste zadesiti ista sudbina kao i poljske oficire, kada boljševici u Jugoslaviji dodu na vlast: „Čudnovato je da Mihailović ne uviđa da ni on, ni Engleska ni Amerika nisu u stanju da se suprotstave boljševizmu. Ili on možda više nije u položaju da bira, već je sebe prepustio englesko-američkoj bujici, koja i njega i srpski narod može da dovede do nove Golgote, do srpskog Katina".⁵⁸

Borci JVUO često su pozivani da poštuju okupacioni poredak i polože oružje: „Zar vi zaista ne osećate i ne uvidate da svojom odmetničkom borbom niste ništa pomogli svome narodu, nego ste ga gurnuli u još veću bedu, kaos i propast? Vašim vođama poznata je uloga londonske izbegličke vlade. Oni dobijaju pare i zlato, a vi gubite živote. Vi ste se pune dve godine poturali po gorama kao gladni gorski vuci da bi general Draža opet postao ministar u marionetskoj vladi".⁵⁹

I početkom 1944. godine, Mihailović je bio „engleski vazal, zločinac i krvnik sopstvenog naroda na čijoj grešnoj duši leži teret hiljada nevinih žrtava". Propaganda je isticala da će Nemačka sigurno dobiti rat, pa je svako

⁵⁶ AVII, NMA, 64-1-2.

⁵⁷ AVII, NMA, 65-5-2/31.

⁵⁸ Arhiv Srbije, Zbirka plakata, Inv. broj 34/3.

⁵⁹ AVII, NMA, 67-4-32/2.

pozivanje na ustanak bilo služenje „jevrejskom međunarodnom ološu: da li ti je poznato Mihailoviću da Englezi, koji su te oдавно izdali i predali boljševicima, sa Srbima, koje si ti zaveo, postupaju kao sa svojim kolonijalnim robljem? Da li ti je poznato da srpski narod hoće da bude član evropske zajednice naroda a ne engleska kolonija? Uzmi ovu poruku na znanje, kukavice i izdajniče Mihailoviću i učini ono što bi svaki čestiti i poštenu Srbin učinio - obračunaj se sa samim sobom, da ne bi srpski narod morao s tobom posle da se obračuna.”⁶⁰

Nemačka komanda u Srbiji izdala je 26. februara letak u kome je četnicima poručivala da su ih ostavili na cedilu njihovi bivši zapadni saveznici: „Zato pamet u glavu. Ne borite se dalje uzaludno za izgubljenu stvar. Upamtite, svi vaši bivši tobožnji prijatelji pomažu danas vašeg najkrvavijeg neprijatelja-komunističkog 'maršala' Josipa Broza Tita. Nemačka oružana sila uvidela je vaš položaj i pruža vam priliku da popravite svoju grešku. Ako se predate s oružjem u ruci, garantuje vam se povratak vašem domu i vašoj porodici”.⁶¹

3.

Poseban deo priče o završetku građanskog rata u Srbiji i ulozi Hermana Nojbahera u tome, posvećen je naporima da JVUO dobije oružje od Nemaca. Kao i u slučajevima pre toga, u pitanju su bila očajnička nastojanja da se vojska naoruža kako bi se oduprla partizanskoj ofanzivi. Računalo se da će Nemci, kao nezainteresovana strana u građanskom ratu, izaći u susret nastojanjima pojedinih komandi JVUO da dođu do oružja. Pokazaće se, međutim, i ovoga puta, da će Nemci četnike tretirati kao neprijatelje Trećeg Rajha.

Krajem juna, predstavnici Komande Mlavskog korpusa pokušaću da na ovaj način dođu do oružja. Čak će se i major Siniša Ocokoljić 30. juna sastati kod Zagubice sa nemačkim oficirima: „Moglo se odmah videti da Pazarac i njegov ađutant ostavljaju utisak velike utučenosti i deprimiranosti. On se izjasnio na sledeći način: Gorski štab 69 nije do sada imao razloga da se obraća za pomoć nemačkom Vermahtu. Situaciju je bitno promenio prodor komunističkih bandi na prostor Soko Banje koje su zahvaljujući stalnim anglo-američkim vazдушnim isporukama oružja i municije izvrsno opremljene. Pazarac je izjavio da komunisti svoju propagandu u potpunosti vode na osnovu toga da primaju pomoć od Anglo-Amerikanaca i da se vode pregovori između vlade kralja Petra i Tita. Dejstvo ove propagande je tako veliko da seosko stanovništvo puca na četnike u povlačenju. Siniša je naveo da četnici, da ne bi izgubili sav kredit kod stanovništva, moraju po svaku cenu da sa-

⁶⁰ AVII, NMA, 70A-2-32/1.

⁶¹ IMS, Zbirka plakata, Inv. broj 4537.

kriju činjenicu da sada mole okupatora za pomoć u oružju, pošto su se tri godine borili protiv njega. Komandant mesta je izjavio da će iznete molbe preneti nadležnim mestima u Beogradu ",⁶²

Sredinom jula, pomoć od Nemaca traži kapetan Neško Nedić. U Kruševcu je 14. jula voden razgovor između njega i generala Hansa Felbera, komandanta Jugoistoka. Nedić je naglasio da su četnici izgubili „svako poverenje u Englesku, pošto su ih Englezi izdali i sada Titovim bandama liferuju naoružanje i municiju, usled čega četnici moraju da krvare i umiru. Pošto su oni sami u borbi protiv komunizma isuviše slabi, uvideli su da moraju tražiti oslonac u nemačkom Vermahtu, kome će se bezuslovno potčiniti sa puno poverenja. Oni su spremni da se bore protiv komunista svuda tamo gde bih ih ja postavio”.⁶³

Nemački general tražio je da se kod četnika izvrše temeljne promene, da se obustave svi napadi na nemačku vojsku i neutrališe antinemački duh, posebno u Beogradu: „Ja sam obećao da ću ispuniti želje. Međutim, brzu odluku ne mogu da donesem, pošto je odnos prema četnicima u velikoj meri politička stvar. Moj lični utisak je da se ovoga puta radi o potpuno ozbiljnoj ponudi koju treba prihvatiti. Ako četnike ponovo odbijemo, teramo ih u logor crvenih”

Pošto su nemačka obećanja ostala mrtvo slovo na papiru, pomoć se morala tražiti preko generala Nedića, uz Mihailovićevo prisustvo. Nije lako rekonstruisati šta se sve događalo sredinom avgusta 1944. godine. Nije čak ni pouzdano sigurno kada je došlo do susreta dva generala. Stanislav Krakov piše da je neposredan podsticaj za sporazum došao sa Nedićeve strane, koji je predložio i obrazovanje zajedničke vlade u koju bi Mihailović postavio dva svoja čoveka. Mihailović je takav predlog odbio: „Ma kako uviđam njegovu korisnost za opštu stvar, da se ne bih kompromitovao kod Saveznika ”,⁶⁵ Trebalo bi da je Mihailović, ako je verovati Krakovu, ipak prihvatio, na insistiranje Račića i Kalabića, mogućnost snabdevanja oružjem.

⁶² AVII, Mikro-film (NAW), T-311, R-286, snimci: 556/557.

⁶³ Zbornik NOR-a, XII-4, strana 421 ; Izveštaj generala Felbera od 15. jula 1944.

⁶⁴ Isto, strana 422.

⁶⁵ Krakov, Stanislav, *General Milan Nedić*, II, strana 162.

U razgovoru sa patrijarhom Gavrilom Dožićem. početkom avgusta 1944. godine, M. Nedić je o Mihailovićevoj pokretu rekao: „Mogu da Vas uverim da mi Dražin pokret čini najviše teškoća. Njegovi komandanti svaki na svoj način, izdaju naređenja protiv organa vlasti. Ja sam Draži poručio još 1941. da ide pravo u Bosnu i da tamo zaštiti goloruku srpsku sirotinju koju ustaše uništavaju. A što se Srbije tiče, ja ću nju sačuvati, a kada vreme i sloboda dođe, predati Kralju i njegovoj vladi. On me nije poslušao. Sada ga Radio-London naziva suradnikom okupatora. Kakva laž i neistina! Ako bi general Mihailović to radio, onda njegovi komandanti ne bi napadali nemačke odrede, a naročito ne njihove vojne transporte. Zašto bi onda napadali moje legalne odrede u času kada ja surađujem sa okupatorom? Moja je dužnost da kažem ovde istinu, iako mi Draža i njegovi komandanti, za moje učinjeno dobro, vraćaju rdavim postupcima koji nam svima donose samo nesreću”. (Memoari patrijarha srpskog Gavrila, Pariz, 1974, str. 552-553).

Da u navodima Stanislava Krakova ima istine, tj. da je predsednik srpske vlade zaista želeo sporazum sa četnicima, potvrđuje i trodnevna konferencija koja je u sedištu vlade održana od 30. jula do 1. avgusta, sa svim okružnim načelnicima i komandantima okruga. Na tom sastanku, Nedić je rekao: „*Otađzbina je u opasnosti! Došli smo do pravog srpskog puta koji predstavlja ujedinjeno srpstvo. Sloga i bratstvo svih Srba mora se sprovesti do kraja. Odbijen je moj predlog o učešću dva ministra, naklonjena organizaciji D.M., u moju vladu. Predlog je odbijen od Draže Mihajlovića, ali i to je pravilno gledište s obzirom na današnje prilike. Događaji lete strahovito brzo. Rešavajući momenti su blizu. Istrebljenje Srpstva moramo sprečiti. Sve naše oružane snage moraju se ujediniti sa nacionalnim četnicima. To je vrhovni zakon Otađzbine, jer to hoće ceo srpski narod. Jedna nacionalna snaga u jedinstvenom duhu mora da se ispolji na jednom putu i u jednom pravcu. Krv naše krvi mora da progovori*“.⁶⁶

Početak avgusta, kapetan Predrag Raković dolazi u Beograd i susreće se sa Boškom Kostićem, kako bi se uspostavila veza sa Nedićem: „*Pokazao mi je i pismo đenerala Draže Mihailovića upućeno bivšem ministru spoljnih poslova Aleksandru Cincar - Markoviću u kome ga Draža moli da bude savetnik Rakoviću. Dalje mi Raković reče da je dobio nalog od đenerala Mihailovića da povede D. Ljotića na sastanak sa njim ali su, dodade, juče Kalabić i Račić odveli đenerala Nedića, u čijoj su se pratnji nalazili Nedićev šef kabineta Miodrag Damjanović i upravnik grada Beograda Dragi Jovanović. Oni su se već sastali sa đeneralom Dražom*“.⁶⁷ „*Srpska posla - osmehnuo se Raković - plašili su se, valjda, da meni ne pripadne slava oko sporazuma! Oni su, naročito Kalabić, u dobrim vezama sa Dragim, pa su sve to na brzinu svršili, čak i pre mog viđenja i donošenja poruke Nediću od Draže*“.⁶⁸

I navodi Ljotićevog sekretara su, izgleda, istiniti. Račić, Kalabić i Neško Nedić sastaju se 11. avgusta u Topoli sa nemačkim oficirima. Sastanak je organizovan na insistiranje H. Nojbahera, kako bi se „*proučile nove osnove na kojima Draža Mihailović želi sastanak sa jednom odgovornom nemačkom ličnošću*“.⁶⁹ Račić je izjavio da su oni 10. avgusta dobili izričito Mihailovićevo odobrenje za ovaj razgovor: predložio je stvaranje jedinstvenog srpskog nacionalnog fronta, u koji bi ušli SDS, SDK, JVUO i sve nacionalne snage orijentisane protiv komunista, kako bi se formirala srpska nacionalna armija „*za uništenje komunizma u Srbiji*“.⁶⁸ Neško Nedić je postavio dva **US-**

⁶⁷ Kostić, B., *Za istoriju naših dana*, strana 156.

⁶⁸ *Zbornik NOR-a*, XI-4. str. 1068-1069; Izveštaj Obaveštajnog odeljenja Komande Ju-goistoka od 11. avgusta 1944.

lova: da Mihailović lično ostane u ilegali i da se borci JVUO ne oblače u nemačke uniforme. Detalji plana precizirali bi se na sastanku Mihailovića i Noj bahera. Nemačka strana tražila je čvrste garancije da će se obustaviti sve aktivnosti protiv njene vojne administracije.⁶⁹

Do sastanka između Mihailovića i Nedića došlo je, najverovatnije, 15. avgusta 1944. Pisanih tragova o njemu nema, nikakav zapisnik nije vođen, postoje samo iskazi pojedinih učesnika. Tako je sam Nedić o tome 3. februara 1946. rekao svojim islednicima: „Sastanak je održan noću oko 11 časova u jednoj kućici sela Ražane. Tu sam zatekao, pored Draže, pukovnika Baletića, potpukovnika Lalatovića, majora Račića i majora Kalabića. Sa moje strane, bili smo ja i Dragi Jovanović. Susret, kako između mene i Draže, tako i ostalih oficira, bio je srdačan i prijateljski. Sećam se da sam se sa Kalabićem poljubio, a on mi je rekao: 'Zaštitniče moga jadnog oca!' stavljajući mi glavu na grudi. Draža je tražio od mene da mu izložim opštu situaciju i razvoj budućih događaja. Ja sam mu kazao da Nemci propadaju i da će morati uskoro da se povuku iz zemlje. Predočio sam mu opasnost od komunističkih koji nadiru sa sviju strana, pa je stoga potrebno da se obrazuje jedan srpski front od mojih odreda i četničkih, pa da ujedinjeni brzo i efikasno spasimo Srpstvo i Srbiju od komunističkih upada. Draža me je saslušao i prihvatio moj predlog. Rekao je da ima vezu direktno sa Londonom i Englezima i da dobija izveštaje o situaciji iz prve ruke. Sporazumeli smo se da oružje i municiju izdejstvujemo preko Nemaca, pošto će na tome raditi i Raković. U pogledu novca, bilo je odlučeno da moja vlada mesečno daje po 100 miliona dinara. Dalje smo se sporazumeli da se sve oružane formacije vlade stave pod komandu Draže Mihailovića radi koordinacije u borbi protiv komunističkih”.¹⁰

I general Mihailović je na svom saslušanju, aprila 1946. godine, potvrdio sastanak sa Nedićem: „U avgustu mesecu 1944. godine, u jednoj usamljenoj kući pored puta između Ražane i Kosjerića. Sastanak je bio glup, nepotreban i kompromitujući”.¹¹

⁶⁹ Tomašević, J., Četnici..., strana 306.

⁷⁰ AVII, Emigrantska vlada, 269-1/38-39.

⁷¹ Zapisnik o saslušanju D. Mihailovića, strana 50.

U istoj situaciji, posle hapšenja. Dragi Jovanović je pričao: „U avgustu 1944. godine pozvao me Kalabić na sastanak u Selters, kraj Mladenovca. Tu je rekao da sutradan treba da dođem u Topolu, kako bi o važnim stvarima razgovarao sa Račićem i Nedićem. U Topoli ih nisam našao, pa sam se odvezao u Arandjelovac. Tamo, u jednoj kafani, video sam Neška Nedića, Kalabića i Račića: Pozvali smo Vas da organizujete sastanak Milana Nedića sa Dražom. Nastupila su teška i opasna vremena. Moramo da radimo zajedno. Rekao sam da mogu da organizujem taj sastanak i pitao sam da li Draža ista zna o tome. Odgovoreno mi je potvrdno. Na jednoj okuci, kraj starog seljačkog plota, stajao je jedan mitraljez gotovo na samom drumu. Račić i Kalabić su zaustavili kola i pozvali nas da siđemo. Nedića, Damjanovića i mene u jednoj maloj seoskoj kući čekao je Draža Mihailović. Pozdravio se sa Nedićem i Damjanovićem, a ja sam mu se tek tada

Evidentno je da je ovaj sastanak organizovan mimo Mihailovićeve volje i da su njegovi glavni inicijatori bili oficiri oko Dragoslava Račića, koji je rukovodio svim operacijama u Srbiji. Ako poklonimo poverenje iskazu Dragog Jovanovića, kao i samog Mihailovića, možemo zaključiti da general ponudu o prijemu nemačkog naoružanja nije ni prihvatio ni odbio - čutao je, svestan greške ako prihvati bilo koju mogućnost. Na drugoj strani, general Nedić je zahtev za naoružanjem veoma brzo prosledio Nemcima.

U Komandi Jugoistoka održan je 17. i 18. avgusta sastanak na kome se razgovaralo o naoružavanju četnika. Zaključeno je da se predlog prihvati iz više razloga: 1) odbijanje bi dovelo do krize vlade u Srbiji i do zaokreta „pojedinih četničkih bandi ka Titu i do apsolutnog neuspeha politike koju smo do sada vodili u Srbiji“; 2) D. Mihailović bi bio prisiljen da traži oslonac na drugoj strani; 3) negativan odgovor predstavljao bi „veliki uspeh Anglo-amerikanaca koji time u srcu Balkana dolaze u posed jednog antikomunističkog izolacionog sredstva“; 4) moguće je stapanje partizanske vojske sa „četničkim bandama“. Predlog je prihvaćen u *načelu*. Trebalo je obećati isporuku i obuku za rukovanje savremenim oružjem.⁷²

Herman Nojbahter je istakao da Mihailoviću treba verovati, jer je on toliko antikomunista da je „*uprkos engleskim ponudama dao prednost prosjačenju kod okupatora pred slogom sa crvenom stranom*“.⁷³ Ipak, pošto su to bila pitanja „visoke politike“, odluku o tome mogao je da donese samo „glavni stan vode Rajha“. O ovom dogovoru Nojbahter je 20. avgusta obavestio Fon Ribentropa: „*Prilikom razgovora sa čitavom srpskom vladom kod vojnog zapovednika Jugoistoka u mom prisustvu, Nedić je posle iscrpnog prikazivanja opasnosti situacije u srpskom, a time i u čitavom jugoistočnom prostoru, davao izjave i u ime D. Mihailovića. Nedić je garantovao da će se pokret D.M. uzdržati od svake neprijateljske akcije protiv Nemaca. Njegova*

predstavio. Ušli smo u seljačku sobu gde je bio jedan krevet, sto i dve klupe gde su, pored Draže, bili još pukovnik Baletić, Lalatović i još jedan oficir, a bili su tu i Račić i Kalabić. Kada smo ušli unutra, mislim da nas je Mihailović ponudio rakijom. Nedić je odbio, a Draža je pitao kojim dobrom dolazimo. Tada je Nedić počeo da govori da je zemlja u opasnosti i da je došao da vidi može li se štogod učiniti za njen spas. Govorio je i na koji način misli da zemlji treba pomoći. Kazao je da treba da prestanu pljačke, a da za izdržavanje ljudstva Draži stavlja na raspolaganje 100 miliona dinara. Glavni dogovor bio je oko nabavke oružja: da Nedić kod Nemaca izdejstvuje da se ono dobije. Mihailović je kazao da ima dovoljno ljudi, ali mu nedostaju oružje i municija. Prisutni oficiri tražili su da im se nabavi oko 60.000 pušaka. Na kraju je Nedić izjavio da preuzima obavezu da izdejstvuje kod Nemaca 30.000 pušaka, 500 puškomitraljeza i nešto minobacača: Vi mi garantujete da ovo neće biti upotrebljeno protiv okupatora, a ja garantujem da ću učiniti sve što je potrebno da nam Nemci daju oružje, municiju i odeću. Mihailović je dugo čutao. Čutao je i kada je Nedić zatražio da ovaj sastanak ostane u najvećoj tajnosti“. (Milovanović, N., *Kroz tajni arhiv Udbe*, str. 167-168).

⁷² Zbornik NOR-a, XIV-4, str. 1073-1074; Izveštaj Obaveštajnog odeljenja Komande Jugoistoka od 18. avgusta 1944.

⁷³ too, strana 1076.

vlada preuzima punu odgovornost za bezbednost drumova, železnica, rudnika i ostalih objekata koji interesuju Nemce. Srpski nacionalisti spremni su do krajnosti da vode borbu protiv komunista. Ta mobilizacija srpstva protiv prodora boljševizma, vrši se pod vodstvom ministra predsednika Nedića kojeg pokret D.M. priznaje, kao i njegove vlasti".¹⁴

Sastanak u Hitlerovom glavnom stanu održan je 22. avgusta. Prisustvovali su: Fon Kajtel, Fon Vajks, Hajnrih Himler, Fon Ribentrop i Nojbaher. Vajks je istakao da će veoma brzo uslediti povlačenje bugarskih trupa, pa će veliki delovi Srbije ostati neposednuti, što će olakšati „Titovo zaposedanje Srbije". Stoga je podržao ponudu Nedića i Mihailovića u njenim glavnim tačkama, ukazujući na neophodnost ujedinjenja srpskih nacionalnih snaga. Hitler je, međutim, odbacio sve predloge o naoružavanju Mihailovićeve vojske. Ukazao je na dva bitna momenta: 1) efekat isporuke oružja četnicima; 2) posledice koje će ostaviti ispunjavanje srpskih zahteva. Smatrao je da su Englezi, u stvari, sugerisali Srbima da traže oružje od Nemaca, koje će kasnije sigurno biti upereno protiv Rajha: „Ja sam se dosta dugo morao boriti protiv shvatanja da se narodi Istoka mogu sa uspehom angažovati u borbi. Uvek su mi ponovo iznosili da je moguće pouzdati se u njih bez naročitog razmišljanja. Nema pouzdanja u te ljude".

Još pre početka konferencije Hitler je, međutim, Nojbahera pozdravio sledećim rečima: „Da Vam odmah na početku bude jasno, nema ništa od davanja oružja četnicima!" Upoređujući Srbe i Hrvate, Hitler je naglasio da Hrvati „nemaju nikakvu predstavu o državnosti i neće je nikada ni imati". Nasuprot njima „Srbi su narod koji je određen da ima državu i koji je kao narod održan. Njihova ideologija je velikosrpska. U njima postoji bezobzirna otporna snaga. Zbog toga će oni uvek zastupati velikosrpsku ideju. Ono što dolazi iz Beograda, znači opasnost". Ukoliko bi Srbi sada dobili oružje, oni bi pobedili komunizam, a onda će „velikosrpska ideja ponovo da zaplamt na našu štetu. A to je nepodnošljivo. Srbi se nikada ne bi odrekli velikosrpske ideje". H. Nojbaher je, slično kao i Vajks, isticao neophodnost potrebe da srpske nacionalne snage brane Balkan od „crvene invazije". Predloženo je fideru da za saradnju sa četnicima ovlasti komandanta Jugoistoka. Hitler je sve predloge odbio.⁷⁵ Čak je Vajksu rekao i sledeće: „Nemačka mora do kraja suzbijati sve planove o Velikoj Srbiji. Ne sme se stvoriti srpska vojska. Prihvatljivija je čak stanovita komunistička opasnost".⁷⁶

⁷⁴ Milovanović, Nikola, *Kontrarevolucionarni pokret Draže Mihailovića*, Beograd. 1983, IV, strana 145.

⁷⁵ *Zbornik NOR-a*, XII-4, str. 527-532.

⁷⁶ Tomašević. J., *Četnici...*, strana 309.

Tako se još jednom pokazala sva beskorisnost nastojanja da se od Nemaca dobije oružje, makar i u ograničenoj količini. Ni Milan Nedić nije mogao da pomogne. JVUO je nosila žig „velikosrpske vojske“ i protiv nje su bili svi. Čak je i za Nemce komunizam bio manje zlo. Osim toga, mnogi oficiri JVUO nisu želeli ni po koju cenu, čak i kada je poraz bio izvestan, da saraduju se Nemcima.⁷⁷

Herman Nojbaher je izuzetno verodostojan u svojim memoarima, mada je veoma teško biti objektivn kada je reč o sopstvenoj ulozi ili odgovornosti u pojedinim prekretnim istorijskim događajima. Najznačajnijim nam se čine oni delovi Nojbaherovih memoara koji opisuju ljude i događaje na način koji odudara od uvreženih stereotipa, koji još uvek opstojavaju u istorijskoj svesti srpskog naroda. Tu, pre svega, mislimo na generala Milana Nedića i opis njegove posete Berlinu. Iz Nojbaherovog svedočenja vidimo da je Nedić išao u Glavni štab vode Rajha da pokuša da spasi Srbiju. Takođe, srpskoj naučnoj i široj javnosti ostali su nepoznati podaci o Nojbaherovim naporima da spase što veći broj civila od nemačkih odmazdi. Izgleda, nekako, da ga je Vojni sud u Beogradu osudio jer se protivio sprovođenju represalija.

Nojbaherovi memoari vrlo ubedljivo razbijaju crno-bele predstave o tragičnim događajima iz perioda Drugog svetskog rata, u prvom redu stereotipna znanja o složenim i komplikovanim procesima koji su se ticali odnosa Nemaca i četnika sa jedne strane, i odnosa Zapada prema oba pokreta otpora u Jugoslaviji, sa druge strane. Nojbaherovo delo svakako će pomoći novoj generaciji srpskih istoričara da ovladavanjem znanja o prošlosti izgrade kritičko mišljenje, koje će uspostaviti novi identitet nauke, kako se ona više nikada ne bi doživljavala kao totalitarna propaganda koja služi određenoj ideološkoj matrici. Kritičnost u historiografiji ne može se dosegnuti jednom zauvek, već se ona stalno iskušava i usavršava na novim pitanjima i problemima. Ne postoje „viši ciljevi“ zbog kojih se ta kritičnost može ograničavati, posebno ne politički. Samo tako historiografija će ostati nauka a ne ideologija.

Istoriografija se i danas nalazi pod uticajem različitih „društvenih sila“ od kojih zavisi njen razvoj. Otuda proizlazi i njena nemoć da odluču-

⁷⁷ Ilustrativan je primer pukovnika Milutina Radojevića. Sredinom septembra, Nemačka komanda u Nišu predložila je svim nacionalnim snagama da učestvuju u zajedničkim borbama protiv Crvene armije i NOVJ. O tome se raspravljalo 14. septembra u Gadžinom Hanu, na sastanku oficira JVUO i SDS-a. Pukovnik Radojević je izneo stav JVUO: „Makar svi pogubili glave, a sa nama i ljudstvo, mi ne možemo i nećemo sa Nemcima da vodimo borbu protiv Sovjeta, niti protiv partizana, jer su Nemci naši neprijatelji i okupatori“. (AVII, ČA, 140-9-1/9) Nemački zahtev jednoglasno je odbijen, a odlučeno je da se stražari sa teritorije niške oblasti, u periodu od 14. do 16. septembra, priključe odredima JVUO na prostoru Stalač - Boljevac (AVII, ČA, 14b-9-5/9).

juće utiče na ovladavanje racionalnim spoznajama prošlosti. Svakako da u savremenoj srpskoj istoriografiji još uvek važi ona poznata sintagma engleskog istoričara Edvarda Kara daje za poznavanje jednog društva najbolji putokaz upoznavanje sa onim što njegova istoriografija nije napisala.

U tome i jeste vrednost prvog srpskog izdanja Nojbaherovih memoara. Nadamo se da će ovaj izdavački napor dati svoj skroman doprinos prevazilaženju kako istoriografskih, tako i ideoloških podela iz prošlosti.

Dr Košta Nikolić

NAPOMENA UZ PRVO IZDANJE

Vojni sud u Beogradu osudio me je 16. maja 1951. na 20 godina prisilnog rada. Kao osnov moje krivice navedeno je da sam, kao privrednik i diplomata, ojačao ratni potencijal bivšeg Nemačkog rajha i da sam pomogao nemačku armiju u borbi protiv partizana na Balkanu. Ovom laskavom argumentu nisam imao šta da prigovorim. Nisam poricao da sam svoj posao radio što sam bolje mogao. Za ovakvu izjavu više nije bilo potrebno mnogo hrabrosti. Tip ratnog zločinca, kome ja pripadam, već je izašao iz mode.

Nakon sedam i po godina zatvora, vratio sam se 21. novembra 1952. u svoju zemlju. Bio je to dug i težak put. Prešao sam ga tako uspešno zahvaljujući spremnosti da preuzmem dobrovoljno na sebe teret odgovornosti za veliko zlo. Zbog toga nisam nepotrebno patio i krvario. Danas vidim još veću dobit iz tog lutanja kroz dolinu potiskivanja i muka. Nikoga ne mrzim. Život uvek počinje ujutro.

Gmunden, jul 1953.

NAPOMENA UZ DRUGO IZDANJE

To što se se pokazalo kao nužno da se prede na pripremu drugog izdanja ove knjige svega nekoliko meseci posle objavljivanja prvog izdanja (Božić, 1956), može da se smatra uspehom, kada se ima na umu činjenica da je nemačko tržište knjiga preplavila memoarska literatura i daje, kao posledica, publika umorna od nje.

Ova knjiga sećanja primljena je dobro i to ne samo na nemačkom govornom području. Mnogi kritičari posvetili su u svojim prikazima mnogo prostora ovoj knjizi i ličnosti autora. Čak sam čuo i prekora daje ovo štivo suviše kratko i da bi mnogi čitaoci želeli da uskoro dobiju u ruke nastavak ove knjige.

Nadam se da će ove pohvale da koriste knjizi i da će ona doprineti boljem razumevanju tog burnog vremena!

Beč, april 1957.

Autor